

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ
Ақтөбе облысы филиалы

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Тақырыбы: «Ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту мәселелері»

Орындаушы: Матаев Серик Садыкович -
Бұлақ ауылдық округінің әкімі

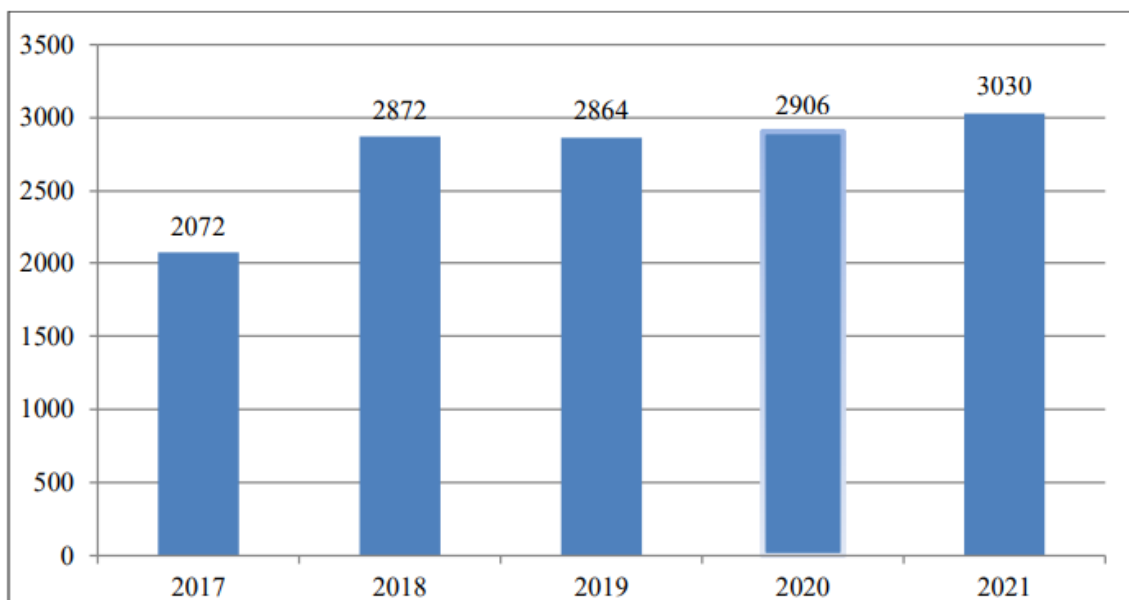
Ақтөбе қаласы 2024 ж.

КІРІСПЕ

Әлемдік тәжірибе шаруашылық жүргізудің табиғи және жеткілікті тиімді нысаны өндірістік кооперативтер болып табылатынын көрсетеді. Сонымен бірге, бүгінгі таңда ынтымақтастық өзінің негізін қалаушы қағидаларын жоғалтты және жойылу қаупінде тұр. Ауылшаруашылық кооперативтік жүйесінде тоқырау байқалады. Ең алдымен, олар дамудың ішкі резервтерін әлсіз пайдалануда көрінеді. Осыған байланысты тұтыну кооперативтері шынымен әлеуметтік және экономикалық тартымды ұйымдар болса, олар экономиканың бір тұтас кооперативті секторын құрап немесе кооперативті қозғалысты басқара алмайды. Біздің елімізде кооперативті қозғалысты дамыту үшін оның ғасырдан астам тарихы бар екендігі көрсетілген объективті алғышарттар бар, сонымен қатар көптеген отандастар еңбек пен өндірістің ұжымдық формаларына оң көзқараспен қарайды. Ауылшаруашылық кооперациясына бір жақты көзқарас, тиісті заңнамалық базаның болмауы және ағарту, білім беру және тәрбие берудің ойластырылған жүйесі, кооперативті құндылықтарды насихаттау бұл үдерісті тежейді. Қазақстанның аграрлық экономикасының жалпы дағдарыстық жағдайы, оның ішінде кооперативтердің өздерінің материалдық-өндірістік базасының әлсіздігі, ауылшаруашылығы кооперативтері қызметінің құқықтық базасы да тиісті дәрежеде қалыптаспаған ауылшаруашылығы өндірістік кооперациясының дамуына теріс әсер етуде.

Негізгі бөлім

Қазақстанда ауылшаруашылық кооперациясы ауылдық тұтыну кооперативтерімен, өндірістік кооперативтермен, су пайдаланушылардың ауылдық тұтыну кооперативтерімен және т.б., ұсынылған. Қазіргі уақытта ауылшаруашылық кооперациясы шикізаттан дайын өнімге дейінгі тізбек бойынша қызығушылық білдіретін барлық қатысушыларды бір тұтас жүйеге біріктіру орталығы ретінде қажет. Бірақ ол шаруашылықтанудың оқшауландырылған түрі ретіндегі қызметті басқарудың қағидасы толық танылғанда ғана болады.

Сурет 1. Қазақстан Республикасында қолданыстағы ауылшаруашылық кооперативтерінің саны

Бірінші суретте көрсетілгендей, 2021 жылдың II тоқсанының қорытындысы бойынша республикамызда 3030 ауылшаруашылық кооперативі қызмет жасаған, ол көрсеткіш өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 124 кооперативке көп (сурет 1).

Олардың төрттен бір бөлігі Түркістан облысына (724 ауылшаруашылығы кооперативі), одан кейін Жамбыл (285) және Шығыс Қазақстан (281) облыстарына тиесілі. Ауылшаруашылығы кооперативтерінің ең аз саны — Астана (6) және Алматы (8) мегаполистерінде байқалды. Ал құрғақшылықтан қатты зардап шеккен өңірде, яғни Маңғыстау облысында 21 ауылшаруашылығы кооперативі бар

Аграрлық өндірістің инфрақұрылымын қалыптастыру, ауылдық тұтыну кооперативтерін құру үшін мемлекет ауылшаруашылығы өндірісі субъектілеріне жеңілдікпен несие беруді жүзеге асыруды көздеді, сонымен қатар, салықтық жеңілдіктер де бар. Алайда, ауылшаруашылығы кооперативтерінің сандық және сапалық даму серпіні ауылшаруашылығының орнықты дамуын қамтамасыз етудің қазіргі заманғы талаптарына және кооперативтер, мемлекеттік органдар мүшелерінің үміттеріне жауап бермейді. Біріккен тауар өндірушілердің үлес салмағы шамамен 2% құрайды (Burkitbayeva S., Swinnen J., 2018). Мәселен, 2021 жылғы маусымның соңында ауылшаруашылығы кооперативтеріндегі ірі қара мал саны өткен жылмен салыстырғанда 132,8 мың басты, яғни 7,1%-ға артық құрады, бірақ оның деңгейі әлі де жоғары емес.

Кооперативті өндірісті дамытуда дәстүрлі ауылшаруашылық өндірісі ерекше маңызға ие. Бұл жағдайда неғұрлым болашағы бар іс-шаралар мыналар болып табылады: бау-бақша, дәнді және басқа да дақылдарды өсіру үшін жерді тиімді пайдалану бойынша мол тәжірибесі бар ауыл халқын тарту; ірі қара малды, шошқаларды, құстарды бордақылаумен айналысу, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығының басқа да түрлерін өндіру. Тұтыну кооперациясы қызметінің тағы бір дәстүрлі саласы ауылшаруашылығы өнімдері мен шикізатын сатып алу болып

табылады. Кооперативтік ұйымдарда ауданы 150,2 мың ш.м. жалпы тауар қоймалары, сыйымдылығы 2,8 мың тонна көкөніс қоймалары, сыйымдылығы 1,5 мың тонна тоңазытқыштар бар, дайындау пункттерінің желісі 54 бірліктен тұрады; ауылшаруашылығы өнімдері мен шикізатты сатып алу бойынша дайындау айналымы 2017 жылы 9,9 млн. теңгені құрады, бұл өткен жылғы көрсеткіштен 47% -ға артық. Қазақстандағы кооперацияның жағдайын талдай отырып, ол дәстүрлі түрде облыстық одақтарды, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді және агросервистік кәсіпорындарды көпжақты шарттар негізінде біріктіретін коммерциялық емес ұйым болып табылатын Қазтұтынуодағы ұлттық кооперативтік одақ түрінде жұмыс істейтінін атап өтуге болады. Қауымдастықтар мен одақтар, оның ішінде Қазтұтынуодағы қатысушылардың кәсіпкерлік қызметін үйлестіру, сондай-ақ олардың ортақ мүлктік мүдделерін қорғау мақсатында құрылады. Бұл ретте қауымдастықтар мен одақтар құрылтайшыларға қатысты жоғары органдар болып табылмайды, бірақ қатысушылардың кәсіпкерлік қызметін үйлестіру функциялары оларға тиісті өкілеттіктерді өз еркімен берген басқарушы орган тарапынан басқарушылық ықпал етуді көздейді қажет. Ауылшаруашылығы кооперациясының Қазақстан экономикасында бірқатар себептерге байланысты өзіндік орны болуы керек. Біріншіден, Қазақстан экономикасы, сонымен қатар оның тарихигеографиялық бейнесі инфрақұрылымдық мәселелерді шешуді қажет ететін тауар өндірушілердің ауылшаруашылық өнімдерін дамыту үшін тартымды. Бірінші кезекте өткізу, қайта өңдеу, қаптау, кептіру инфрақұрылымын жандандыру керек. Ауылшаруашылық өнімін соңғы тұтынушы ретіндегі ауыл тұрғындары және көптеген жағдайларда қала тұрғындары үшін қол жетімді бағамен сапалы отандық ауылшаруашылық өнімі қажет. Осы сұрақтардың барлығы ауылшаруашылық кооперациясы жүйесін дамыту арқылы шешіледі. Ауылшаруашылық кооперациясының мүшесі ретінде барлық қызығушылығы бар жақтар болуы мүмкін.

Халықаралық тәжірибе

Алдыңғы қатарлы елдердің әлемдік тәжірибесі аграрлық экономикада тұрақты даму орын алғанын көрсетеді. Кейбір елдерде ауылшаруашылық тауар өндірушілердің бастамасы бойынша мемлекетпен қолдау көрсетілетін ауылшаруашылық кооперативтерінің санының өсу қарқыны көрінеді. Жаһандық нарық жағдайында алдыңғы қатарлы тәжірибені елемей сыртқы әлемнен жеке даму мүмкін емес. Кооперативтердің ел экономикасындағы рөлі мен мағынасын талдау үдерісінде, олар дағдарыс, тұрақсыздық және қолданыстағы ұйымдастырушылық модельдердің қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайтын құрылым ретінде пайда болғаны байқалады.

Осы тұрғыдан алғанда, ауылшаруашылығы кооперативтері ауылшаруашылығы тауар өндірушілерін тұқыммен, ЖЖМ материалдарымен қамтамасыз ету керек. Ол агробизнесті тиімді жүргізу, өндірілген өнімді өткізу және нарыққа қарағанда неғұрлым қолжетімді бағалармен қамтамасыз ету үшін қажет. Ауылшаруашылығы кооперативтері — бұл ауыл тұрғындарын жұмыс орындарымен, үй

шаруашылығында өндірілген өнімді өткізу және қайта өңдеу орындарымен, әртүрлі материалдар мен тауарларды нарықтық бағадан едәуір төмен бағамен сатып алумен қамтамасыз етуге қабілетті құрылым. Мемлекет тұрғысынан алғанда, ауылшаруашылық кооперативтері — бұл азық-түлік қауіпсіздігі, ауылдық жерлердің әлеуметтік дамуы мәселелерін шешетін ұйымдар.

Ауылшаруашылығы өнімдерін түпкілікті сатып алушылар үшін ауылшаруашылығы кооперативтері қолжетімді бағалар бойынша сапалы отандық ауылшаруашылығы өнімдерін жеткізіп берушілер болып табылады. Осыған байланысты, ауылшаруашылығы тауарын өндірушілерге субсидиялар мен жеңілдігі бар несиелер түріндегі мемлекеттік қолдау, бірінші кезекте, ауылдық тұтыну кооперативінің атынан жүзеге асырылады. Несиелер кооперативтің кепілдік мүлкімен (кемінде 60%) және сатып алынатын жабдықпен (50%-дан кем емес) қамтамасыз етіле отырып, төлемді бір жылға дейін кейінге қалдыру мүмкіндігімен жылдық 5% сыйақы мөлшерлемесі бойынша 7 жылға дейінгі мерзімге беріледі. Экономиканы ынталандырудың бұл шаралары ауылдық тұтыну кооперативін құруда ауылда шаруашылық субъектілердің қызметін дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Республикадағы тұтынушылық кооперация жүйесінің қазіргі жағдайы өте гетерогенді көрініс болып табылады. Кейбір аймақтар экономикалық тұрғыдан жеткілікті дамыған, ал басқалары өте қиын жағдайда. Халық тұтынатын тауарлар өндірісін талдау халық тұтынатын тауарлар өндірісі Ақмола, Павлодар, Қызылорда, Түркістан облыстарында барынша дамығанын көрсетеді.

Ауылдағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін ауылдық тұтыну кооперативін құруға ынталандыру үшін, сондай-ақ, аграрлық өндірістің инфрақұрылымын қалыптастыру үшін ауылдық тұтыну кооперативтерін құру үшін мемлекет ауылшаруашылығы өндірісі субъектілеріне жеңілдік пен кредит беруді жүзеге асыруды көздейді және салық төлеуі тұрғысынан жеңілдіктер қарастыруда. Пай қорын қалыптастыру, сатып алынатын мүліктің үздіксіз жұмыс істеуі үшін кооператив қатысушыларының шикізат базасының жеткіліктілігі, өтімді кепілмен қамтамасыз етудің болуы, сондай-ақ кооперативтерді құру және оларға кредит беру кезінде қатысушылардың барынша көп қамтылуы негізгі талаптар болып табылады.

Республика бойынша қызмет түрлері бойынша жұмыс істейтін әртүрлі кооперативтік нысандарды орындалатын функцияларға сәйкес 5 топқа топтастыруға болады. Шаруашылықтанудың барлық субъектілері ауылшаруашылық өнімін аз көлемде өндіруін ескере отырып, және олар оны өздеріне тиімді сату мүмкіндігі жоқ болуының себебі бойынша ауылдық тұтыну кооперативтерімен көрсетілетін қызметті ұйымдастырудың және құнының ерекшеліктері бойынша есеп айырысу қажеттілігі туды, бұл осы салада пилотты жоба болуы мүмкін. Бірақ олар жергілікті жерлерде жоқ және бұл фактор республикада кооперативтік қозғалыстың дамуына әсер етеді.

Әдебиет тізімі

Burkitbayeva S. Smallholder agriculture in transition economies of Agrarian Change / S. Burkitbayeva, J. Swinnen // Moscow. — 2018. — 18 (4). — P. 882-892.

Акимбекова Г.Ю. Сельскохозяйственная кооперация в Республике Казахстан: проблемы и пути решения. Сельскохозяйственная кооперация в Республике Казахстан: проблемы и пути решения [Текст] / Г.Ю. Акимбекова // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Российская деревня и кооперация: сегодня и завтра». — М., 2017. — С. 36–44.

Бекбусинова Г. Роль информационных технологий в развитии аграрного производства в Республике Казахстан // Г. Бекбусинова, Г. Султанова // Экономика и статистика. — 2018. — №4. — С. 109–113.

Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. — 2021. <https://stat.gov.kz/offrcial/industry/14/statistic/7>

Есентугелов А. Сельское хозяйство Казахстана: проблемы, пути их решения / А. Есентугелов, А. Дебердеев, Л. Семенова, В. Забусова // Результаты исследования 2000 г. — Алматы: РГП «Институт экономических исследований», 2006. — 92 с.

Керимова У.К. Текущая роль производственных и обслуживающих кооперативов в сельском хозяйстве Южного Казахстана / У.К. Керимова // Дискуссионный документ. Институт сельскохозяйственного развития Лейбница в странах с переходной экономикой. — 2017. — <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/170716/1/1001267605.pdf>

Молдашев А.Б. Повышение роли агропромышленного производства Казахстана на общем рынке странучастниц ЕАЭС [Текст]: реком. /А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина, Г.Л. Гусева. — Алматы, 2017. — 35 с.

Сагинова С.А. Зарубежный опыт инновационного развития агропроизводства в решении проблемы продовольственного обеспечения населения [Текст] /С.А. Сагинова, Г.Т. Султанова // Вестн. Кыргыз. экон. ун-та им. М. Рыскулбекова. — 2017. — №2(40). — С. 91–94.

Тортиа Е.С. Сельскохозяйственные кооперативы [Текст] /Е. Тортиа, В. Валентинов, С. Илиопулс //Журнал Предпринимательского и организационного разнообразия. — 2103. — №2 (1). — С. 23–36.